

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ. ПРОФЕСІЙНА Й ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 615.851+159.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.5/04>

Калмиков Г.В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Ткач Т.В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Решетняк С.Ю.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОНСУЛЬТАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ І ПСИХОЛОГІЯ КОНСУЛЬТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО: СТАН, ІДЕЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена опису результатів теоретичного аналізу консультативної психології як самостійної психологічної галузі; наукових уявлень авторів статті щодо співвідношення психології консультування, консультативної психології і психотерапії; розкриттю некоректного в науковому сенсі нерозрізнення консультативної психології і психології консультування як поведінкових наук від психологічного консультування як процесу, як відношень консультанта і клієнта. В статті велика увага приділяється презентації широкого кола різних проблем, що становлять предмет дослідження консультативної психології, а також розкриттю його конкретних аспектів, зокрема репрезентуються погляди зарубіжних психологів на психологічне консультування – глобальний об'єкт дослідження консультативної психології і психології консультування.

Авторами представлений погляд на: а) недоречність використання в українській психології назв «практична психологія», «практичний психолог», як таких що нівелюють академічність, трансцендентальність освіченості психолога, засвідчують відірваність практики від науки і навпаки; б) на доцільність використання терміносполучення «професійний психолог-консультант», що підкреслює його компетентність, кваліфікованість, майстерність, віртуозність, досвідченість тощо.

В статті доводиться, що сучасну консультативну психологію – самостійну науку – можна представити як таку, що вивчає проблеми допомоги клієнту(ам) у дослідженні його проблем, прояснення конфліктуючих позицій, пошуку нових динамічних способів подолання ситуації. Це є нічим іншим як сприяння людям у їхній допомозі самим собі.

Консультативна психологія має також серйозно вивчати комплекс консультаційних заходів, де основним інструментом є дискурсивний вплив або слово. В цілому консультативна психологія має бути орієнтована на навчальний процес, в якому беруть участь дві особи, де професійно компетентний консультант прагне сприяти клієнту дізнатися більше про самого себе, навчитися пов'язувати ці знання з реалістично визначеними цілями, щоб людина могла стати щасливішою і продуктивнішою у своїй життєдіяльності.

Ключові слова: психологія консультування, психологічне консультування, консультативна психологія, психотерапія, неклінічна психотерапія.

Постановка проблеми. Терміносполучення «Консультативна психологія» і «Психологія консультування» уведено у науковий обіг в середині ХХ століття, а точніше в 1951 році, коли на одній із конференцій, що відбувалася в США, воно було запропоноване.

Назви «Консультативна психологія» і «Психологія консультування» довгий час використовувались як синоніми «психологічного консультування». Подібне отождошення спостерігається і до цього часу як у науковій і навчальній літературі, так і в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх

фахівців за спеціальністю 053 Психологія. Нерозрізнення цих номінацій спричинило те, що відповідні терміносполученням поняття не набули свого стійкого наукового значення. Більше того, це призвело до банального нерозпізнавання явищ, що є різними за своєю суттю, до суцільного їх уподібнення. Мається на увазі встановлення тотожності психологічного процесу «консультування» такій галузі психологічної науки як консультативна психологія.

Аналіз останніх досліджень. Питання актуалізації термінології і понятійного апарату в психології є предметом уваги небагатьох вчених. Так, зокрема ці питання обговорювалися в публікаціях Вільямсон, Біггз; Нельсон Р.К., Шифрон Р.; Роджерс К.Р.; Геріс Г.Л., Чепмен Р.; Гелсо, Картер; Фретц Б.Р, Міллс Д.Х.; Берк Х.Д., Петерсон Г.В.; Гледдінг С.Т. та інших психологів.

Мета статті: розкрити об'єкт і предмет консультативної психології у її взаємозв'язку з неклінічною психологією.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наших міркувань консультативна психологія і психологія консультування є ні чим іншим, як новою галуззю психології з власним предметом дослідження, своїми завданнями і специфічними методами дослідження, а через це вона набуває одночасно й статусу навчальної дисципліни, освітнього компоненту у ЗВО. Такий же статус самостійної психологічної галузі має і психологія консультування, яка як актуальна глобальна наукова проблема дає для психологічної науки і психологічної практики неоціненний матеріал для подальшого розвитку. Відмінності між консультативною психологією і психологією консультування проявляються лише в глибині вивчення і висвітлення останньою методологічних і концептуальних засад дослідження питань консультування.

З огляду на це психологічне консультування, як процес взаємодії консультанта і клієнта, є предметом дослідження як консультативної психології, так і психології консультування. Отже, консультативна психологія і психологія консультування, що виникли з терапевтичної психології, є в даний час теоретико-прикладними галузями сучасної психології, завдання яких полягають у розробці загально теоретичних основ для прикладних програм надання психологічної допомоги засобами консультування психічно і соматично здоровим людям в ситуаціях, коли вони зустрічаються зі своїми проблемами.

Завданням психології консультування і консультативної психології є також дослідження проблем профілактики розладів, роботи з деструк-

тивними формами спілкування, нераціональних способів організації діяльності та інших проблем, що призводять до травм, а в наслідку й до хвороб.

Однією з основних причин виділення консультативної психології / психології консультування в самостійну психологічну науку була потреба відмежувати її від таких наук як клінічна психологія, що вивчає проблеми надання допомоги людям важко психічно і соматично хворим, від клінічної терапевтичної психології, предметом дослідження якої є процесуальність клінічної психотерапії, а також від неклінічної терапевтичної психології, предметом дослідження якої є процесуальність неклінічної (дискурсивно-центрованої) психотерапії, спрямованої на надання довготривалої допомоги психічно і соматично здоровим людям та на занурення в підсвідомі пласти їхньої психіки. Проте це не єдина відмінність неклінічної терапевтичної психології від консультативної психології / психології консультування.

Як засвідчують результати системного аналізу вітчизняної і світової наукової літератури основні їх відмінності полягають у наступному орієнтуванні розвідок з консультативної психології / психології консультування:

- на ширше використання даних, отриманих в емпіричних дослідженнях експериментального характеру з використанням в процесі аналізу і мета-аналізу методів математичної статистики;

- на здебільшого ситуаційні проблеми, що вирішуються на рівні свідомості на відміну від орієнтації на глибинний аналіз проблем і занурення в підсвідомість, що є характерним для неклінічної терапевтичної психології;

- на суб'єкт-суб'єктність і діалогічність комунікації консультанта і клієнта;

- на психічно здоровий бік особистості клієнта, відмову від концепції хвороби під час роботи з ним, визнання прав клієнта на варіативність поведінкових реакцій і психічних станів, саме як здорових, а не хворобливих явищ;

- на велику активність і самостійність клієнта в роботі з ним, пробудження внутрішніх ресурсів особистості;

- на допустимість широкого спектру різноманітних професійних моделей діяльності психолога-консультанта, які не рекомендуються застосовувати неклінічною терапевтичною психологією;

- на характер скарг клієнта, а саме: труднощі міжособистісних взаємин або труднощі при виконанні діяльності, що здійснюється консультативною психологією, і труднощі пов'язані з немож-

ливістю клієнта контролювати себе, що вивчає неклінічна терапевтична психологія;

– на діагностику переважно подій сьогодення і недалекого минулого в консультативній психології та подій далекого дитинства і юності (ймовірний час отримання психологічної травми);

– на змінення настановлень клієнтів на інших людей, на різні форми взаємостосунків з ними, що характерно для консультативної психології, і увага до взаємин клієнта і психотерапевта, аналіз яких в термінах переноса і контрпереноса є одним із найважливіших засобів поглиблення і розширення можливостей впливу, що властиве неклінічній терапевтичній психології;

– на тип клієнта. Консультативна психологія / психологія консультування орієнтує на те, що клієнтом може бути будь-яка людина, а неклінічна терапевтична психологія – на те, що лише особи з високим рівнем розвитку схильності до самоспостереження і самоаналізу, спроможні сплачувати довготривалий курс лікування, а також ті, хто має достатню кількість часу і мотивацію.

Безумовно відмінності яскраво проявляються і у вимогах до місця і рівня підготовки фахівців. Консультативна психологія в психологічних ЗВО вивчається здобувачами у великій кількості кредитів, що дає право на отримання диплома психолога-консультанта і певну додаткову, не особливо довготривалу, спеціальну підготовку в галузі теорії і особливо практики психологічного консультування. Неклінічна терапевтична психологія може широко вивчатися у психологічних ЗВО і давати право на отримання диплома неклінічного психотерапевта, а пізніше, по закінченню спеціального довготривалого навчання, на – отримання сертифіката, що підтверджує його право працювати в межах вибраного напрямку неклінічної психотерапії.

Що стосується клінічної терапевтичної психології, то вона, на нашу думку, має викладатися лише в медичних ЗВО при підготовці клінічних психотерапевтів і забезпечувати їхню готовність реалізовувати в практиці своєї роботи технології і психотехніки клінічної психотерапії, в розпорядженні якої є як вербальні, так і фармацевтичні та інші медичні засоби.

Показовим прикладом реалізації різних ідей консультативної психології / психології консультування в практиці підготовки психологів-консультантів в університетах США є створювані програми на магістерському і докторському рівні. Професійні психологи-консультанти отримують ступінь або магістра, або доктора з консульту-

вання та проходять інтернатуру за такими спеціальностями, як шкільне консультування, консультування у громадських та соціальних агенціях, консультування з питань психічного здоров'я, консультування з питань кар'єри, геронтологічне консультування, консультування з питань залежностей, консультування з питань шлюбу і сім'ї. Вони проходять сертифікацію в Національному комітеті сертифікованих консультантів та одержують ліцензію штату на індивідуальну практику.

Практика студентів під час навчання в магістратурі проходить під керівництвом супервізорів зі спеціальною кваліфікацією. Усі студенти мають пройти 100-годинну практику під наглядом супервізорів по одній годині на тиждень індивідуального супервізування та 1,5 години на тиждень групового супервізування. Також студенти проходять 600-годинну інтернатуру під керівництвом супервізорів, яка розпочинається після успішного проходження практики. Теоретична підготовка магістрів являє собою модель або пояснення, яке консультанти застосовують як керівництво для побудови гіпотези про характер проблеми та шляхи її можливого вирішення. Системний підхід зумовлює спосіб роботи майбутнього консультанта з клієнтом та його ставлення до теорій. Один системний підхід базується на питаннях розвитку, а інший – на діагностиці розладів, а також на елементах обох підходів. Вважається, що без теоретичного обґрунтування консультанти діють безсистемно, методом спроб і помилок, і ризикують зробити невірний крок і не досягти результату [1].

Як бачимо, в США досить продумано використовується коректний в психологічному сенсі термін «професійний психолог», що засвідчує набуту здобувачем професію, з одного боку, а з іншого – надає йому право працювати професійно, а значить – уміло, майстерно, компетентно, правильно, кваліфіковано, віртуозно, бездоганно, досвідчено. З огляду на це викликає великий сумнів використання в українській психологічній освіті, науці і практиці терміносполучення «практичний психолог». Хто це такий? Тоді за цією логікою має бути і «теоретичний психолог»? А як же теорія без практики і практика без теорії? Чи можливе таке штучне необґрунтоване обмеження фахівця безглуздою назвою його кваліфікації? Чи потрібний сфері надання психологічної допомоги фахівець, однобічно підготовлений, не маючий в своїй основі ґрунтового теоретичного підґрунтя? Крім того, хіба психологів готують для інших потреб, як не для прикладних – практичних – цілей? І взагалі, в номінації «практичний психолог відчувається

присмак значення слова «ремісничий, кустарний», що суперечить творчій роботі психолога.

На наш погляд, терміносполучення «практичний психолог» не відображає належною мірою те, що пов'язане з наданням кваліфікованої психологічної допомоги, не підтверджує рівень академічної, трансцендентальної освіченості психолога, не підкреслює його фахові та інші компетенції і компетентності, не повною мірою відповідає професійній роботі психолога. В назві «практичний психолог» підкреслюється лише його прагматична спрямованість і повна відірваність від теорії і науки, особливо, якщо врахувати негативні – непрофесійні – конотації слова «практичний». Так, наприклад тлумачні словники дають кілька значень слова «практичний» і одне з них, це такий, який використовується або досягається на практиці; а також не теоретичний; неакадемічний; прагматичний; приземлений; утилітарний; прозаїчний; на зразок: свого не упустить.

В цьому сенсі доречним було б запозичення англомовного терміносполучення «професійний психолог», який підкреслює відповідність освіти набутій професії, а головне – його компетентність, майстерність, професіоналізм, представлений у суб'єкта діяльності в єдності знання теорії і володіння практикою допомоги. Такими кваліфікаціями можуть бути професійний психолог-консультант, професійний клінічний психотерапевт, професійний неклінічний психотерапевт, професійний психолог-реабілітолог, професійний психолог соціальної сфери, професійний психолог закладів освіти і таке інше.

Якщо говорити про предмет дослідження консультативної психології як науки, яка виділилася із психотерапії у відповідь на запити людей, які не мають клінічних порушень, але у них є потреба в психологічній допомозі, то він (предмет) до цього часу не має чіткої визначеності. Це пов'язано з тим, що консультативна психологія охоплює велике коло проблем дослідження. Це і труднощі в побудові відносин, міжособистісні конфлікти як на роботі, так і в сім'ї, невпевненість у собі і в прийнятті рішень, нестача самоповаги, незадоволеність роботою, депресивні стани, втрата близьких і рідних людей, питання особистісного розвитку, якість життя і незадоволення ним, що можна змінити в ньому на краще, труднощі у взаєминах з батьками, дітьми, родичами, сімейним партнером, друзями та ін. людьми, нав'язливі почуття провини, непростена образа, відчуття неспроможності, незадоволення собою, вибір професії і підвищення працездатності, прове-

дення ділових переговорів, розвиток здібностей, навчання і виховання дітей та багато інших проблем. Отже, всі проблеми дослідження консультативної психології як науково-прикладної галузі орієнтовані на психічно здорових людей, які потрапили у складну життєву ситуацію або хочуть покращити якість свого життя.

Недостатню визначеність предмета консультативної психології і психології консультування можна виявити і при аналізі різних визначень консультування як процесу взаємодії психолога з клієнтом. Так, Гледдінг С.Т. (Gladding S.T.) вважає консультування динамічною, захоплюючою, такою, що розвивається, професією, яка має справу з проблемами людини і його можливостями, та покликана ефективно та благотворно впливати на особистість. В завдання цієї професії входить профілактична робота, розвиток особистості, дослідницька робота, збільшення можливостей людини, змінення і корекція особистості в неперервно ускладнювальному і хаотичному світі [1]. Консультування, на його думку, передбачає як генералізовані, так і спеціалізовані способи надання допомоги.

Інші автори представляють процедуру консультування як професійне ставлення консультанта до клієнта, яке має презентуватися як «особа-особа» [8]. Мету консультування вони вбачають у допомозі клієнтам для розуміння ними того, що відбувається в їхньому житті, та для осмисленого досягнення поставленої мети на основі усвідомленого вибору.

Нельсон Р.К.; Шифрон Р. (Nelson R.C.; Shifron R.) з різних боків тлумачить психологічне консультування: по-перше, як вид відносин допомоги, згідно з яким особлива увага приділяється консалтингу як теорії і практиці особистісно-центрованого консультування; по-друге, як репертуар впливів, за яким залежно від проблеми, з якою прийшов клієнт, консультант має визначити, які терапевтичні впливи будуть ефективні в даному випадку. Репертуари відображають теоретичну орієнтацію консультантів; по-третє, як психологічний процес, який передбачає обмін думками між консультантами та клієнтами і тому цей процес не може бути статичним. Більшість інформації, отриманої у процесі консультування, проявляється у свідомості клієнтів між заняттями, і навіть у періоди після закінчення консультування, коли клієнти допомагають самі собі [6].

Роджерс К.Р. (Rogers C.R.) – розробник, автор особистісно орієнтованого аспекту психологічного консультування, представник гуманістич-

ного напряму у психології визначає психологічне консультування як взаємини, в яких одна із сторін (консультант) допомагає іншій (клієнту) знайти розуміння і використовувати прихований ресурс особистості клієнта у тому, щоб він міг упоратися з важкою ситуацією чи вирішити проблему [7].

Геріс Г.Л.; Чепмен Р. (Geris G.L.; Chapman R.) трактують консультування як допомогу клієнту у дослідженні його проблеми, у проясненні складних та конфліктних питань, а також у пошуку способів ставлення до ситуації так, щоб клієнт міг вирішити, що йому зробити. Допомога проявляється у тому, щоб клієнт почав допомагати собі сам [5].

Психологи-науковці також виділяють риси процесу психологічного консультування, що відрізняють його від процесу психотерапії [4]. Серед цих ознак вони називають: 1) орієнтацію консультування на клінічно здорову особу. Це люди, які мають у повсякденному житті деякі психологічні труднощі та проблеми, які ставлять за мету подальший розвиток особистості, не маючи при цьому особливих проблем; 2) орієнтація консультування на здорові сторони особистості незалежно від ступеня порушення. В основі цього розуміння – переконання, що людина може змінюватися і вибирати інше життя, що задовольняє його, може знаходити способи реалізації своїх задатків і талантів, навіть якщо вони депривовані соціумом, найближчим оточенням, культурним середовищем, недоліком фінансів, через хворобу або інвалідність; 3) орієнтація консультування на сьогодення та майбутнє клієнтів; 4) орієнтація консультування на короткострокову допомогу (до 15 зустрічей, в транзактному аналізі короткострокове консультування складає до 6–12 місяців); 5) орієнтація консультування на проблеми, що виникають у взаємодії особистості та середовища; 6) у консультуванні акцентується ціннісна участь консультанта і відхиляється нав'язування цінностей клієнтам; 7) орієнтація консультування на зміну поведінки та розвитку особистості клієнта.

В асоціації службовців та менеджерів в США консультування розглядається як сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині у вирішенні проблем та прийнятті рішень щодо кар'єри, шлюбу, сім'ї, вдосконалення особистості та міжособистісних відносин.

Фретц Б.Р.; Міллс Д.Х. (Fretz B.R.; Mills D.H.) розглядають консультування як будь-яку форму надання допомоги щодо змісту, процесу розв'язання чи побудови завдання (низки завдань), коли консультант не виконує завдання самостійно, лише надає допомогу у виконанні [3].

Берк Х.Д.; Петерсон Г.В. (Burck H.D.; Peterson G.W.) уважають, що консультант виступає в ролі консультуючого щоразу, коли робить спробу змінити чи покращити ситуацію, але прямий контроль над здійсненням дій щодо їх зміни чи покращення йому не належать [2].

Британська асоціація визначає консультування як процес, при якому людина, яка бере на себе регулярно або тимчасово роль консультанта, відкрито і безперечно пропонує і погоджується присвоїти свій час, увагу і повагу іншій людині або людям, які тимчасово будуть у ролі його клієнтів.

Існує ще не мало визначень психологічного консультування, запропонованих іншими авторами, які також підкреслюють різне розуміння цього процесу, його варіативність. Разом з цим різні визначення констатують ширину предмета дослідження консультативної психології. Серед складових предмета дослідження консультативної психології – обґрунтування її як: а) міждисциплінарної галузі знання; б) трансформація консультативної психології (як переважно практичної) в наукову галузь і науково-практичну галузь психологічного знання; в) розгляд її як наукової спеціальності нарівні з іншими галузями психології, за якою можна буде захищати дисертації; г) вивчення психолога-консультанта як суб'єкта праці і суб'єкта професійної діяльності; д) конституалізація професії психолога-консультанта тощо.

Висновки. Аналіз сучасних проблем консультативної психології як самостійної галузі психологічного знання, виокремленої із психотерапії засвідчує, що вона має розглядатися як наука, що вивчає різні аспекти процесу психологічного консультування, психічну реальність людини як такої, що отримує допомогу, і такої людини, що є суб'єктом діяльності з надання цієї допомоги. У консультативній психології є свої, власні методи пізнання об'єктивної реальності, яку вивчає. Консультативна психологія як науково-практична галузь дає підстави наполягати на зміні недоречної назви кваліфікації «практичний психолог», яка надається сучасними ЗВО і розрахована в тому числі і на здійснення психологічного консультування. Консультативна психологія як самостійна психологічна наука також має покласти край дискусіям щодо отождолення психологічного консультування і психотерапії та чітко відокремити консультативну психологію від різних видів і напрямів психотерапії.

На наш погляд предметом консультативної психології мають стати проблеми створення відношень консультування, вплив на особистість в середині цих відношень, використання окремих теорій в процесі створення, розвитку, підтримки відношень консультування.

Список літератури:

1. Gladding S. T. *Family Therapy: History, Theory, and Practice*. Great Britain: Merrill Prentice Hall, 2002. 476 p.
2. Burck H. D., Peterson G. W. Needed: More evaluation, not research. *Personnel and Guidance Journal*, 53. 1975. P. 563–569.
3. Fretz B. R., Mills D. H. *Licensing and certification of psychologists and counse-lors*. San Francisco : Jossey-Bass. 1980
4. Gelso C. J., Carter A. The relationship in counseling and psychotherapy: Compo-nents, consequences, and theoretical antecedents. *Counseling Psychologist*, 13. 1985. P. 155-243.
5. Geris G. L., Chapman R. Knowledge of results and other possible reinforcers in self-instructional systems. *Educational Technology* 2. 1971. P. 38–50.
6. Nelson R. C., Shifron R. Choice awareness in consultation. *Counselor Education and Supervision*, 24. 1985. P. 298–306.
7. Rogers C. R. The underlying theory: Drawn from experience with individuals and groups. *Counseling and Values*, 32. 1987. P. 38–46.
8. Williamson E. G., Biggs D. A. Trait-factor theory and individual differences. In H. M. Burks Jr., B. Stefflre (Eds.) *Theories of counseling* (3rd ed.). 1979. pp. 91–131. New York : McGraw-Hill.

Kalmykov H.V., Tkach T.V., Reshetnyak S.Yu. COUNSELING PSYCHOLOGY AND PSYCHOLOGY OF CONSULTANCY IN THE FUTURE: STATE, IDEAS AND PROSPECTS

The article is devoted to the description of the results of theoretical analysis of counseling psychology as an independent psychological field; scientific ideas of the authors of the article regarding the relationship between psychology of consultancy, counseling psychology and psychotherapy; the disclosure of the scientifically incorrect indistinction between counseling psychology and the psychology of consultancy as behavioral sciences from psychological counseling as a process, as the relationship between a consultant and a client. In the article, great attention is paid to the presentation of a wide range of different problems that make the subject of a research in counseling psychology, as well as to the disclosure of its specific aspects, in particular, the views of foreign psychologists on psychological counseling are represented – a global object of a research in counseling psychology and psychology of consultancy.

The authors present a view on: a) the inappropriateness of the use of the names “practical psychology”, “practical psychologist” in Ukrainian psychology, as those that level the academic, transcendental education of a psychologist, testify to the separation of practice from science and vice versa; b) on the expediency of using the term “professional psychologist-consultant”, which emphasizes his competence, qualification, mastery, virtuosity, experience, etc.

The article proves that modern counseling psychology – an independent science – can be presented as one that studies the problems of helping the client (clients) in researching his problems, clarifying conflicting positions, and finding new dynamic ways to overcome the situation. It is nothing more than helping people in their helping themselves.

Counseling psychology should also seriously study the set of consulting activities, where the main tool is discursive influence or the word. In general, counseling psychology should be oriented toward an educational process involving two people, where a professionally competent counselor seeks to help the client to learn more about himself, learn to connect this knowledge with realistically defined goals, so that a person can become happier and more productive in his life activity.

Key words: *psychology of consultancy, psychological counseling, counseling psychology, psychotherapy, non-clinical psychotherapy.*